

YLIOPISTOJEN TIETEELLISTEN LAITOSTEN MAHDOLLISUUDET JA HALUKKUUS OSALLISTUA JATKOKOULUTUKSEN TOTEUTTAMISEEN

Juha Vartola

1. Korostan aluksi sitä tärkeää seikkaa, että minulla ei tietenkään ole valtuuksia puhua muiden yliopistojen ja laitosten nimissä. Puhun siis vain yhden oppiaineen, julkishallinnon edustajana. Rohkenen kuitenkin olettaa, että ajatukseni ainakin osittain voivat pitää paikkansa myös muiden laitosten kohdalla. Lähtökohtana painotan myös sitä, että esitykseni on tarkoitettu lähinnä kysymyksiä esiinnostavaksi eikä suinkaan valmiita vastauksia antavaksi.

2. Miksi jatkokoulutusta virkamiesjohdolle? Lähdän siitä, että kaikkein tärkein peruste jatkokoulutusjärjestelmän luomiselle on se, että hallinnossa sen kaikilla tasoilla tarvitaan jatkuvasti yhä enemmän henkilöitä, jotka ymmärtävät tieteellistä tutkimusta, ovat kykeneviä käyttämään sitä suunnittelussa ja päätöksenteossa sekä pystyvät tilaamaan ja teettämään mielekästä tutkimusta. Väitän, että on kysymys elintärkeästä asiasta, jos otetaan huomioon muodostettavissa olevat ennusteet kansainvälisestä tilanteesta, luonnonvarojen hyödyntämiskehityksestä, valtiontalouden tilasta tai yhteiskunnallisten rationaliteetti- ja legitimititeettiongelmiin hallinnasta – pari esimerkkiä mainitakseni. Johtavien virkamiesten on siis muiden vaativien ominaisuuksien ja kvalifikaatioiden omaamisen ja hallinnan lisäksi oltava myös tieteellisesti suhteellisen kompetentteja kyetäkseen hallitsemaan asioita ympäristössä, joka muuttuu yhä nopeammin eikä suinkaan aina vain hyvään suuntaan. Tämä ei välttämättä koske kaikkia virkamiehiä, sillä tarvitaan kai yhä puhtaita »soveltaja-byrokraatteja» ja toisaalta puhtaita »poliitikko-virkamiehiä». Sen sijaan kaikilla niillä tehtävälajoilla, jotka strategisesti ovat keskeisiä yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisun ja hallinnan kannalta, tarve jatkokoulutusmahdollisuuksien luomiseen on ilmiselvä.

3. Eikö sitten nykyinen yliopistollinen jatkokoulutusjärjestelmä riitä? Monasti on väitetty, että olemassaolevat yliopistojen ja eri tieteenalojen jatkokoulutusjärjestelmät ovat käytännöllä vieraita, vievät aivan liiaksi aikaa opintoja suorittavilta ja ovat liiaksi tutkijaorientoituneita. Väitteet pitänevät

ilmeisesti paikkansa melko monelta osin. On kuitenkin muistettava, että nykyisille jatkokoulutusjärjestelmille on ominaista ensinnäkin se, että ne tietoisesti on rakennettu tutkijakoulutusjärjestelmiksi, ja toiseksi se, että niiden käytännöllistä toteuttamista varten ei ole ollut olemassa minkäänlaisia resursseja. Esimerkiksi jatkokoulutuksen perinteisesti kuuluneet lisensiaattiseminaarit on usein käytännössä toteutettu normaalin opetusvelvollisuuden ulkopuolella, samoin lukuisat paljon aikaa vievät jatko-opiskelijoiden ohjaustilaisuudet. Niinpä jatko-opiskelu on paljolta ollut yksilöllisten lukuohjelmien laadintaa ja suorittamista opettajien ja opiskelijoiden päätyön ohessa. Asian-tila on varmaan tuttu kaikille. Siksi en sitä enempää käsittele, vaan vedän suoraan kaksi päällimmäistä teemaani liittyvää johtopäätöstä: yliopistojen tieteellisten laitosten mahdollisuudet ja halukkuus osallistua virkamiesjohdon uusien jatkokoulutusjärjestelmien toteuttamiseen riippuvat ratkaisevasti käytännöllisistä edellytyksistä: opetusresursseista sekä opiskelijoiden mahdollisuuksista opiskella päätoimisesti ja systemaattisesti.

4. Seikka, jota haluan erityisesti korostaa suunniteltaessa tulevan jatkokoulutuksen luonnetta ja sisältöä on se, että mikäli todella pyritään virkamiesjohdon tieteelliseen kompetenssiin, koulutuksen tulee väistämättä olla luonteeltaan niinsanotusti tutkijaorientoitunutta. Yliopistojen uudeksi tehtäväksi ei tule asettaa mitä erilaisemman koulutustaustan ja kokemuksen sekä urakehityksen omaavien virkamiesten kouluttamista heidän omien koulutuksen käytännöllisyysvaatimustensa ehdoilla. Se ei ole yliopistojen tehtävä eikä niiden laitoksilla siihen ole minkäänlaisia käytännöllisiä mahdollisuuksia. Kyllä jatkokoulutuksen käytännöllisyyden tulee syntyä koulutettavien käytännön kokemuksesta ja toisaalta siitä, että tutkimustehtävät muotoillaan tavalla, joka mahdollistaa niiden soveltamisen tärkeisiin käytännöllisiin poliittis-hallinnollisiin kysymyksiin. Yliopistojen nimenomainen tehtävä on kouluttaa ihmisiä hankkimaan tietoa tieteellisesti luotettavin menetelmin. Minkäänlainen »luistaminen» tästä tehtävästä yksilöllisten käytännöllisyysvaatimusten suuntaan ei minusta voi tulla kysymykseen.

Kysymys teorian ja käytännön suhteesta on tässä yhteydessä olennainen. Pitkäaikainen urautuminen toisaalta puhtaaseen tieteenharjoittamiseen, toisaalta käytännön hallinnon kysymyksiin on usein taustana eräänlaiselle »besserwissen»-kiistalle yliopistoihmisten ja virkamiesten välillä. Asiantila on onneton ja tarpeeton, ja näen, että siihen olisi vakavasti paneuduttava uusia jatkokoulutusjärjestelmiä luotaessa. Se juuri heijastaa olemassaolevaa kuilua yliopistojen ja hallinnon välillä. Asian voisi muotoilla esimerkiksi siten, että yliopistotutkijat liian usein ovat kykenemättömiä muuttamaan teoreettisia ongelmiaan käytännöllisiksi kysymyksiksi ja käytännön hallintomiehet ja -naiset taas puolestaan kykenemättömiä muotoilemaan käytännön kysymyk-

sään tieteellisesti ja teoreettisesti mielekkäiksi ongelmiksi. Kun uusin jatkokoulutusjärjestelmiin mennään, tulee mielestäni varsin paljon käyttää aikaa tämän teorian ja käytännön sinänsä reaalisen mutta sisällöltään näennäiskuilun hävittämiseen.

On kuitenkin selvää, että jo esimiestasolla olevilla virkamiehillä on aivan olennaisesti toiset perusedellytykset omaksua hallintoa käsittelevää tieteellistä tietoa kuin normaaliopiskelijoilla. Siksi koulutuksen kestoa voidaan olennaisesti periaatteessa vähentää, mikä helpottaa suunnitelmien toteutettavuutta. Samalla on kuitenkin — ainakin omat kokemukseni kertovat siitä — monasti ongelmana se, että pitkään käytännössä toiminut ei millään tahdo jaksaa erottaa metsää puilta — todellisuus on hänelle suunnaton määrä erilaisia »hallinnon puita» joista »ei voi yleistää». Tähän asennoitumistapaan kytkeytyy usein myös se, että »sein» ja »sollen» eivät pysy erossa. Irtautuminen kriittiseksi todellisuuden analysoijaksi käytännön »mitä-pitäisi-tehdä»-kysymyksistä on todella usein vaikeaa. Vaikka yhteiskuntatieteet, kuten monasti väitetään, ovat yhä sängen kehittymättömiä luonnontieteisiin verrattuna, väittäisin, että monelle 1960-luvulla yhteiskuntatieteellisen koulutuksen saaneelle nykyisten tutkinto- ja jatkokoulutusvaatimusten suorittaminen toisi melkoisia yllätyksiä. »Tieteellinen metodi» ei enää olekaan jotain aritmeettisesta keskiarvosta faktorianalysiin, vaan ehkä pohdintaa syvä- ja pintarakenteiden suhteista, valtion johtamisen vaihtoehtoisista metodeista, itsenäistyneiden yhteiskuntasuhteiden objekti—subjekti -relaation määrittelemisdilemmoista tms. Tälläkin huomatuksella haluan korostaa sitä, että uuden jatkokoulutusjärjestelmän edessä on haasteita, jotka on osattava ottaa huomioon.

5. Mitä tulee mahdollisuuksiin yhdistää täydennyskoulutusta ja jatkokoulutusta, esitän eräitä pessimistisiä huomautuksia. En siksi, ettenkö pidä ideaa tavoittelemisen arvoisena, vaan siksi, että täydennyskoulutusjärjestelmä on kaikkiaan vielä niin alussa ja niin paljon perusasioihin keskittyvää, että yhdentäminen ei lähiaikoina näytä mahdolliselta. Täydennyskoulutusta hallitsee lisäksi niin selvästi tekninen tiedonintressi, että se ei ainakaan nykyisellään monessakaan tapauksessa nivelly omakohtaista vahvaa motivaatiota vaativan jatkokoulutusjärjestelmän osaksi. Juuri täydennyskoulutuksessa olen voinut havaita, että monilla virkamiehillä on suuria vaikeuksia käsittää tiedon hankintaa ja muodostamista muusta kuin teknisestä, välittömän hyödynnettävyyden näkökulmasta. Tämä siis jälleen seikka, joka pitäisi ottaa huomioon jatkokoulutusta toteutettaessa ja joka varmasti vaikuttaa yliopistojen laitosten haluan toteuttaa jatkokoulutussuunnitelmia.

Pitemmällä tähtäyksellä täydennys- ja jatkokoulutusjärjestelmiä varmasti voidaan kytkeä toisiinsa. Toistaiseksi kuitenkin juuri suhde annettavan tiedon luonteeseen muodostanee sellaisen esteen, jota ei aivan helpolla voida ylittää.

Sitä ei myöskään ratkaise mikään paperivaatimus »monitieteisyydestä», joka nykyään kuulemma kokonaan yliopistollisesta jatkokoulutuksesta puuttuu – tällaisia väitteitä on esitetty koko surullisen tutkinnonuudistushistorian ajan. Monitieteisyys on tärkeä ja tavoiteltava asia, mutta voidaan saavuttaa vasta, kun jonkin kysymyksen tarkasteluun osallistuvista jokainen hallitsee hyvin jonkin tieteenalan. Monitieteisyys ei hevin onnistu peruskoulutuksessa, ei ainakaan ennen laudaturtasoa. Samalla tavoin se ei toimi virkamiesten jatkokoulutuksessa ennenkuin koulutettavilla on jo suhteellisen hyvin hallinnassaan jonkin tieteenalan perusteoriat ja siten »paradigmat» asioiden johdonmukaiseen ja riittävän syvälle menevään tarkasteluun. Jos monitieteisyys toteutetaan vain siten, että pannaan luettavaksi ja opetettavaksi paljon eri tieteiden paketteja, joudutaan siihen sekasotkuun, jossa yliopistoissa monilla aloilla tutkinnonuudistuksen jälkeen ollaan. Käteen jää paljon palasia, mutta ei niitä ajattelun struktuureja, jotka ovat välttämätön edellytys asioiden systemaattiseen tarkasteluun.

6. Kun siis oikeutetusti ja perustellusti nyt suunnitellaan post-graduate -tyyppistä virkamiesjohdon jatkokoulutusjärjestelmää, lähtisin seuraavista periaatteista, jotka haluan esittää nimenomaan keskusteltaviksi eikä suinkaan loppuun saakka ajateltuina ja välttämättöminä vaatimuksina:

1. Perustetaan nopeasti post-graduate -tyyppinen tohtorin tutkintoon tähtäävä jatkokoulutusohjelma, johon valitaan 10–15 vähintään viisi vuotta hallinnossa toiminutta yhteiskunta (tai oikeus-) tieteellisen loppu-tutkinnon suorittanutta jonkinasteisessa esimiesasemassa toimivaa virkamiestä.

2. Lähetetään heidät keskustelemaan oman pääaineensa (peruskoulutuksessa suoritettun) edustajan kanssa siitä, millainen opetuskokonaisuus heidän tulisi suorittaa saadakseen kiinni sen kehityksen, mikä alalla on tapahtunut. Tämä merkitsisi ehkä noin vuoden opiskelua.

3. Samalla he sopisivat väitöskirjan aiheesta ja täsmällisestä ongelmasta ja aloittavat sen välietapin, lisensiaattitutkimuksen tekemisen, joka olisi tehtävissä 1–2 vuoden kuluttua jatko-opiskelun aloittamisesta, mikäli he olisivat vapaat tekemään tutkimustyötä ainakin osin päätoimisesti ja tavalla joka turvaisi todelliset elantokulut.

4. Vasta tämän jälkeen opintoihin liitettäisiin »monitieteisiä» koulutuspaketteja, joissa opiskelijat voisivat laajentaa ajatteluaan. – Tämä on välttämätöntä, mutta sitä ei saa asettaa johonkin tieteenalaan perehtymisen edelle. Lisäksi heille olisi taattava mahdollisuus vierailu jossain ulkomaisessa alan tutkimuskeskuksessa.

5. Samanaikaisesti he intensiivisesti laatisivat tohtorinväitöskirjaansa, joka tulisi saada valmiiksi 4–5 vuoden kuluttua jatko-opintojen aloittamisesta.